

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh466>

KENT, YÖNETİM, DİN, SİYASET ve DÜŞÜNCE BAĞLAMINDA ORTA ÇAĞ AVRUPASINA İLİŞKİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Segâh TEKİN*
Esra Banu SİPAHİ**

Özet

Orta Çağ'ın siyasal düşüncesi ve yapısını simgeleyen özellikleri Batı Avrupa'ya hâkim olan feodalite ve güçlü Katolik kilisesidir. Orta Çağ'da Avrupa'daki uluslararası ilişkiler kent, devlet, din ve siyaset gibi temel belirleyici etmenler ekseninde biçimlenmiştir. Kuşkusuz Orta Çağ Avrupası'nda yaşanan bu ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişmelerin arka planında zengin bir düşünsel temel vardı ve bu temel yalnız o günün siyasal birimler ve farklı medeniyetler arasındaki ilişkilerine değil, bugünün uluslararası siyasetine yön verecek nitelikte evrenseldir. Din ve felsefe temelli bu görüşler Augustin'den İbn-i Haldun'a kadar farklı perspektiflerden uluslararası ilişkiler disiplinine ışık tutmuşlardır. Bu çalışma, Orta Çağ'da din, siyaset ve siyasal birimler arasındaki ilişkileri analiz ederek Batı medeniyetinin uluslararası ilişkilerine temel oluşturan görüş ve gelişmeleri açıklamayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: *Orta Çağ, Kent, Devlet, Batı Avrupa, Feodalite, Katolik Kilisesi.*

A General Analysis on Medieval Europe within the Context of City, Government, Religion, Politics and Thought

Summary

The symbolic features of medieval political thought and political structure are feudal order and the strong Catholic Church. International relations in Europe during the medieval period were shaped by the factors such as city, state, religion and politics. Certainly, behind the economic, political and political aspects of the Medieval period,

* Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi.

** Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

there used to be a rich ideational basis. This ideational richness is universal and not only effected the relationships of the political units and civilizations during that period but also continues to effect international politics in today's world. These ideas based on religion and philosophy shed light on the discipline of international relations via different perspectives from St. Augustine to Ibn Khaldun. This paper aims to explain the underlying ideas and developments of international relations in the Western civilization by analyzing the relationship among religion, politics and political units during the Medieval period.

Key Words: *Medieval Period, City, State, Western Europe, Feudalism, Catholic Church.*

Giriş

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından Rönesans'ın başlangıcına kadar olan yaklaşık bin yıllık dönem tarihte Orta Çağ olarak adlandırılmaktadır. Roma'nın etkinliğinin nispeten hissedildiği bir süreci, barbar saldırılarını, feodal düzeni, Haçlı seferlerini, Avrupa, Anadolu ve Orta Doğu'da Müslüman-Hıristiyan çatışmasını, feodalitenin zayıflama sürecini ve kentlerin yeniden önem kazanışını içermektedir. Bununla beraber, Orta Çağ'ın siyasal düşüncesi ve yapısını simgeleyen özellikleri Batı Avrupa'ya hâkim olan feodalite ve güçlü Katolik kilisesidir.

Avrupa'nın Orta Çağ'da ekonomik, siyasal ve sosyal açıdan kendinden önceki medeniyetlerden ayırt edici özellikleri kapalı tarım toplumlarının teokratik bir anlayışla yönetildiği feodal birimlerden meydana gelmesi, merkezi iktidarın yokluğu, yönetimde yerelliğin öncelikli olması ve toplumsal hayatın din çerçevesinde şekillenmesiyle Hıristiyanlığın kurumsallaşmasıdır.¹ Orta Çağ'ın bu genel özelliklerinden yola çıkarken dikkat edilmesi gereken iki nokta vardır. Bunlardan ilki, Orta Çağ'daki dinsel tartışmaların arka planında zengin bir felsefi çeşitliliğin bulunduğu gerçeği ikincisi ise oldukça geniş bir coğrafyayı ve uzun bir zaman dilimini kapsayan Orta Çağ'ın ve özellikle de feodal yapılanmanın kendi içinde geçirdiği değişimlerdir.²

Günümüz dünyasındaki uluslararası ilişkiler, Orta Çağ'da din ve siyaset ilişkisi ekseninde ortaya çıkan görüş ve gelişmelerden önemli izler taşımaktadır. Bu görüş ve gelişmeleri anlamada yol gösterici bir perspektif sunmayı

¹ Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2004, s. 92-93.

² Ağaoğulları ve Köker, a.g.e., s. 93-96.

Kent, Yönetim, Din, Siyaset ve Düşünce Bağlamında Orta Çağ Avrupasına İlişkin
Genel Bir Değerlendirme

amaçlayan bu çalışmada öncelikli olarak, eski dünyanın üç medeniyetinden³ Bizans ve İslam dünyasının Orta Çağ'daki durumu hakkında bilgi verildikten sonra, Batı Avrupa'nın dini ve düşünsel dünyası çerçevesinde Orta Çağ'daki siyasal, mekânsal ve dinsel birimler arasındaki ilişkilere değinilecektir. Haçlı seferleri ise Orta Çağ'ın her üç medeniyetini de yaklaşık iki yüz yıl boyunca derinden etkileyen; siyasal ve zihinsel yansımaları günümüze uzanan, yadsınamaz bir gerçeklik olarak ele alınacaktır. Yine günümüzde Augustine ve Aquinas'ın görüşlerinden bahsedilmeden anlatılmayan adil savaş doktrini ile İslam dünyası ve Batı Avrupa fikir hayatını etkilemiş olan her iki medeniyetten de önde gelen düşünürlerin görüşleri, kuşkusuz Orta Çağ Avrupası'ndan günümüze uluslararası ilişkilerin biçimlenişini incelerken üzerinde durulması gereken diğer konulardır.

ORTA ÇAĞ'IN ÜÇ MEDENİYETİ

Bizans

Bizans ve İslam dünyasına kıyasla her ne kadar Orta Çağ'ın üç medeniyetinden biri olarak adlandırılrsa da esasında Batı Avrupa özellikle de Orta Çağ'ın ilk dönemlerinde gelişmişlik açısından Bizans ve İslam dünyası ile rekabet edebilecek durumda değildi.⁴ Siyasal kültürün Ortodoks Hıristiyanlık ve Yunan-Roma gelenekleri etrafında şekillendiği⁵ ve Konstantinopolis'i Hıristiyanlığın yeni başkenti olarak gören Bizans, kendini İslam halifeliğiyle birlikte dünyanın iki büyük gücünden biri olarak tanımlıyordu.⁶

Bizans'ın dış politikadaki uygulamaları, sürekli işgal tehdidi altındaki imparatorluğun korunmasına yönelikti. İzlenen yöntemler ise düşmanlar arasındaki rekabeti kışkırtmak, çevredeki devletler içinde yandaş bulmak için rüşvet vermek, barbar komşuların Hıristiyanlığa geçmesine çalışmak ve Bizanslı prensesleri yabancı yöneticilerle evlendirerek akrabalık bağı kurmaktı. Bunların arkasında ise belirli ve sistematik bir teorik perspektif bulunmuyordu. Genel anlamda ise din, Bizans'taki sivil, askeri ve siyasal yaşama hâkim olan temel olguydu. Savaş ve diplomasi de din eksenli yürütülüyordu.⁷

³ Torbjorn L. Knutsen, *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, İstanbul: Açılım Kitap, 2006, s. 30.

⁴ Knutsen, a.g.e., s. 34.

⁵ Knutsen, a.g.e., s. 30.

⁶ Rosemary Morris, "Northern Europe Invades the Mediterranean: 900- 1200", George Holmes (ed.), *The Oxford Illustrated History of Medieval Europe*, New York: Oxford University Press, 1988, s. 175.

⁷ Knutsen, a.g.e., s. 31.

Öte yandan Haçlı Seferleri, Hıristiyanlığın yönetim anlayışındaki etkisi ve dış politikaya, özellikle de Müslümanlarla ilişkilere yaklaşım açısından Bizans ve Katolik Batı Avrupa arasındaki yaklaşım farkını ortaya koymaktadır. Örneğin Baştav; Katolik Avrupa'nın dine yaklaşımı ve Kilisenin halkı etkileme potansiyeli ile Bizans'ın çıkar odaklı dış politikaları arasındaki farkların Haçlı seferleri esnasında su yüzüne çıktığını ifade etmektedir. Ona göre, Avrupa'dan gelen kitlelerin Hıristiyanlık için kutsal olan toprakları kurtarma ve hac yapma düşüncesi ile Bizans'ın dar siyasal hedefleri ve Müslümanlara karşı şövalyelerin askeri başarılarından faydalanma düşüncesi örtüşmemiştir.⁸

İslam Dünyası

Orta Çağ'da İslam medeniyeti mekânsal açıdan Batı Avrupa ve Bizans'a oranla çok daha geniş bir coğrafyaya; İber yarımadasından Afrika'ya ve Hindistan'a uzanan topraklara yayılmıştı. Yalnız mekânsal değil, entelektüel açıdan da İslam medeniyeti ileri durumdaydı. Siyasal açıdan ise devlet, dinî ve siyasî iktidarı simgeleyen Halifelik etrafında şekillenmişti.⁹ Yahudiliğin irka dayalı yaklaşımı ile Hıristiyan mezhepleri arasındaki öğretilerinin anlaşılmasında ve uygulamalarındaki yorum farklılıkları karşısında Orta Çağ'da İslamiyet eşitlikçi yaklaşımı, verdiği mesajının netliği ve dinin uygulamada nasıl yaşanacağını açıkça belirtilmiş olması sayesinde kolayca benimsenir hale gelmişti.¹⁰

İslamiyet'in M.S. 610 yılında inişi ve 632–661 yılları arasında yaşanan dört halife döneminin ardından Arap Yarımadası ve Ortadoğu'daki İslam devletinin yönetimi Emevi ailesinin eline geçti. Emeviler Kuzey Afrika, İspanya ve Asya'dan bazı toprakları da fethettiler. Seçimle başa gelinen dört halife döneminin ardından Emeviler veraset sistemine dayalı bir yönetim kurdular. Emevi hanedanlığı döneminde coğrafi ve demografik açıdan genişleyen İslam toplumunun diğer bir özelliği ise Arap olmayan halkları da içermeye başlaması idi.¹¹ Bu bağlamda, İslamiyet uluslararası bir nitelik kazanmaya başladı. Emevi hanedanlığını yıkan Abbasiler ise M.S. 750–1258 yılları arasında İslam ülkesini

⁸ Şerif Baştav, "Bizans ve Haçlı Seferleri", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, 23-25 Haziran 1997, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999, s. 61.

⁹ Knutsen, a.g.e., s. 32.

¹⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000, s. 44.

¹¹ Sander, a.g.e., s. 45.

Kent, Yönetim, Din, Siyaset ve Düşünce Bağlamında Orta Çağ Avrupasına İlişkin
Genel Bir Değerlendirme

yönettiler.¹² Bizans'a benzer şekilde İslam devletlerinde de dış politika din eksenliydi. Bununla beraber, dinin toplumsal hayattaki yeri bakımından Batı'dan farklı olarak ise kilise benzeri bir kurumsal yapı ve ruhban sınıfı bulunmamaktaydı.

Orta Çağ'da Avrupa'da hâkim olan Hıristiyan ülkesi anlayışına benzer bir yaklaşım İslam dünyasında da etkili olmuştur. Müslümanlar, İslamiyet'in gelişinden sonraki ilk yüzyıllar haricinde siyasal açıdan tek bir devletin çatısı altında yaşamamış olsalar da gayrimüslimler karşısında İslam dünyası bir bütün olarak kabul ediliyordu.¹³ Bununla beraber, dış ilişkilerde dine dayalı yapılan ayrımlar gayrimüslimlerle ticari ve kültürel ilişkiler kurulmasını, bu kişilerin İslam coğrafyasında yaşamalarını engelleliyordu.¹⁴

Bu noktada, İslamiyet'in önemli bir parçası olarak değerlendirilen cihat anlayışına değinilmelidir. İslam'ın kutsal savaş kavramı olan cihat, hem Dar-ül Harb'e karşı yürütülen savaşı hem de kişinin kendi nefsiyle mücadelesini anlatır. Hıristiyanlığın adil savaş ilkeleri ile de büyük benzerlikler içerir.¹⁵ Cihat anlayışına sahip olan İslam hiçbir zaman Hıristiyanların belirli dönemlerde izlediği pasifist bir yaklaşımı benimsememiştir. Bununla beraber, Müslüman hükümdarlar Hıristiyan yöneticilerin aksine Müslüman olmayanlara yönelik zorla din değiştirme çabasında olmamışlardır. Bu noktada, fethedilen kentlerin siyasi ve toplumsal olarak dönüşümüne de değinmek gerekir. Fethedilen kentlere İslam medeniyetinin aktarımı için, öncelikle bu bölgelere kabilelerin yerleştirilmesi biçiminde bir iskân politikası yürütülerek yeni fethedilen yerlerin birer İslam kenti hüviyetine bürünmesi sağlanmaktaydı.

Bu dönemde İslam medeniyeti geniş bir coğrafyaya yayılmasının yanı sıra, entelektüel açıdan da insanlığa önemli katkılar yapmıştır. İbn-i Sina (Avicenna), İbn-i Rüşd (Averroes), İbn-i Tufeyl (Abentofail) gibi bilim adamlarının bu dönemdeki önemli çalışmalarının Orta Çağ Avrupası'nın bilimsel uyanışına yaptıkları katkılar, kuşkusuz daha kapsamlı çalışmaların¹⁶ konusu olmuştur. Yine bu dönemde Avrupa'nın İber yarımadası; Kurtuba

¹² Eric Hanne, "Abbasids", Josef W. Meri (ed.), *Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia – Volume I*, New York: Routledge, 2006, s. 1.

¹³ A. Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler' Öncesi", İhsan D. Dağı, et al. (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul: İletişim, 2006, s. 38.

¹⁴ Knutsen, a.g.e., s. 33-34.

¹⁵ James E. Dougherty ve Robert L. Pfaltzgraff, Jr., *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, New York: Harper and Row, 1981, s. 190.

¹⁶ Jorge Cañizares-Esguerra, "Iberian Science in the Renaissance: Ignored How Much Longer?", *Perspectives on Science*, Vol.12, No. 1, 2004, s. 86-124.

(Cordoba), İşbiliye (Sevilla) gibi göz alıcı İslam kentleri ile Avrupa'nın en gelişmiş bölgesiydi. Bu kentler, bilimde, mimaride, sanatta bu dönemin en görkemli örneklerini sergiliyorlardı.

Batı Avrupa

Orta Çağ'da Avrupa'da barbar kralların yönettiği, halkın devlete sadakatının söz konusu olmadığı bir toplum yapısı ve zamanla azalan etkisine rağmen temel güç ve düzen kaynağının kilise olduğu bir ortam bulunuyordu.¹⁷ Roma İmparatorluğu'nun ardılı olan Frank Krallığı barbar işgalleri nedeniyle önceki imparatorluk kadar merkezileşmiş bir yapıda değildi. Papalık da diğer bir Emperyal otoriteydi. Öte yandan çok sayıda küçük otorite birimi vardı. Emperyal otoriteyi tanımakla beraber, kendi hükümlerlerini de ilan ediyorlardı. Düzeni bir arada tutan ve dışarıda kalan toplumlarla ilişkilerini belirleyen ise, tüm bu birimlerin kendilerini ortak bir paydada birleşen Hıristiyan Ülkesi'nin (Respublica Christiana) parçaları olarak görmeleriydi.¹⁸

Orta Çağ Avrupa'sında Augustine'in Tanrı Ülkesi ve Yeryüzü Ülkesi ayrımı Hıristiyan ülkesi ve Hıristiyan olmayanların ülkesi olarak uyarlandı ve Hıristiyan olmayanlar Tanrı ülkesinin dışında kabul edildi. Pratikte tam olarak hayata geçirilemese de Hıristiyan ülkesi bütüncül bir yapı ve dışarıda kalan Hıristiyan olmayan topluluklar da savaşılmaları gerekenler olarak görüldü.¹⁹ Hıristiyanlığın bu dine mensup hükümdarlar tarafından Avrupa'da yaygınlaştırılması süreci çoğu zaman dinin kılıç zoruyla yayılması ve katliam ile din değiştirmenin birbirine karıştığı bir Hıristiyanlaştırma geleneğini çerçevesinde gerçekleşmiştir.²⁰ Papalık hâkimiyetindeki Hıristiyanlık diğer dinlerin mensuplarına zorla kabul ettirmeye çalışılmış, Papalık inancı kendi tekeline aldığından Hıristiyanlar dahi bu kurumun doktrinlerinden farklı düşündükleri takdirde şiddete ve cezalandırmaya maruz kalmışlardır.²¹

Hıristiyanlık, yalnız inanç boyutunda değil, devlet yönetiminde de temel hareket noktasını oluşturuyordu. Şöyle ki; kendinden önceki Yunan ve Roma medeniyetleriyle karşılaştırıldığında Orta Çağ Avrupası'nın Platon ve Aristo gibi eski Yunan ve Roma düşünürlerinin devlet hakkındaki çeşitli görüşlerinden esinlendiği görülmektedir. Fakat bazı değişikliklere de gidilmiştir. Eski Yunan

¹⁷ Knutsen, a.g.e., s. 35.

¹⁸ Yurdusev, a.g.e., s. 36.

¹⁹ Yurdusev, a.g.e., s. 37.

²⁰ Muammer Gül, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2010, s. 47, s. 53.

²¹ Çetin Özek, *Devlet ve Din*, İstanbul: Ada Yayınları, 1982, s. 34.

Kent, Yönetim, Din, Siyaset ve Düşünce Bağlamında Orta Çağ Avrupasına İlişkin
Genel Bir Değerlendirme

ve Roma'da devlet başlı başına bir amaç ve organik yapı olarak görülürken, Hıristiyanlık etkisindeki Orta Çağ'da bu anlayış değişmiştir. Teorik olarak dünyadaki her şey gibi devlet de bir araçtır. Esas olan ölümden sonraki hayattır. Devlet, siyasal iktidarını kendisine Tanrı'nın bahşettiği bir özelliktir ve Tanrı'nın kendisine verdiği iktidar insanların devlete itaatini sağlamaktadır. Tanrısal görünümünden biri olarak kabul edilen devletin kendi başına bir iktidar kaynağı olarak gücü tanrısal iktidar tarafından sınırlanmıştır.²²

Diğer taraftan, etnosentrizm bu döneme damgasını vuran diğer bir önemli olgudur. Nitekim Çin'de ve Roma'da Emperyal yönetimler altındaki birimler hiyerarşik bir düzen içindeydi ve dışarıda kalan toplumları kendileriyle eşit olarak görmüyorlardı. Benzer bir anlayış Orta Çağ Avrupası'nda da devam etmiştir.²³ Yine, Eski Yunan'da toprak veya dinden önce bir topluluğa kan bağıyla aidiyet önemliydi. Klasik dönemde yaşamış yazarlar siyasal birim olan Atina değil, Atinalılar hakkında yazmışlardır. Yunanlı olmayanların tümü ise dışlanarak barbar kategorisinde görülmüştür. Orta Çağ'da ise öncelik Hıristiyanlıktaydı. Yerel bağlılığın yerini dinsel bağlılık almış ve Hıristiyan olmayanlar dinsiz olarak görülmüştür. Gerek Avrupa'daki siyasal birimlerin içinde yaşayan Museviler gerekse ülkeleri Avrupa dışında olan Müslümanlar dinsiz sayılıyorlardı.²⁴

Hıristiyanlığın siyasi etkilerini analiz etme noktasında, Eski Yunan'a değinmeden geçmek olası gözükmemektedir. Şöyle ki; Eski Yunan'da siyasal hayat esas itibariyle kent devletleri içinde yaşanıyordu. Her ne kadar kültürel açıdan Yunanlılarla diğer kavimlere mensup kişiler arasında kesin bir ayrıma gitmiş olsalar da siyasal açıdan Perslerle ittifak yapmaktan ya da savaşlarda bir diğer Yunan kent devletini işgal etmek veya halkını öldürmekten çekinmiyorlardı. Eski Yunan'da ancak kent devletleri Makedonyalılar (Büyük İskender) karşısında siyasal bağımsızlığını kaybettikten sonra, Diyojen'in yaklaşımı gibi dünya vatandaşlığına vurgu yapan görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Orta Çağ Hıristiyan dünyasında ise belirli bir kentin veya devletin vatandaşlığından önce Hıristiyanlığa bağlılığı esas alan bir bakış açısı hâkimdi. Bununla beraber, insanlar arasında adaletle hükmedecek bir dünyevi otoriteye

²² Özek, a.g.e., s. 42.

²³ Yurdusev, a.g.e., s. 39.

²⁴ Chris Brown, "International Relations as Political Theory", Tim Dunne et al., (eds.), International Relations Theories: Discipline and Diversity, New York: Oxford University Press, 2007, s. 39.

ihtiyaç bulunduğu düşüncesiyle ve halkın siyasi otoriteye itaati teşvik ediliyordu.²⁵

Hıristiyanlığın Etkisindeki Orta Çağ Avrupası'nın Siyasal ve Toplumsal Görünümü

Orta Çağ Avrupası'nın topluluk anlayışı, Cermen kabilelerinin gelenekleri ve Roma İmparatorluğu'nun hukuki geleneğine dayanıyordu. Cermen kabile geleneği toplumcuymdu, toplumun bir ortaklık çerçevesinde kendini yönetmesine ve savaş zamanlarında kendine bir lider olması için kral seçmesine dayanıyordu. Roma geleneği ise, teokratik bir devlet yapısı ve emperyal anlayışa dayanmaktaydı. Cermenlerin Hıristiyan olmasıyla, Orta Çağ Avrupası'nda kaynağı ilahi güç olan iktidar tarafından yönetilen yeni bir toplum anlayışı ortaya çıktı.²⁶ Özellikle Roma İmparatorluğu'nun gücünü yitirdiği ve Orta Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edilen M.S. 4. yüzyıldan itibaren, merkezi iktidar yerini yerel iktidarı temsil eden senyörlüklere diğer bir ifade ile feodaliteye bıraktı.

Benevolo ve Pirenne gibi kent tarihçileri, bu dönemde (M.S. 4. yüzyıl) ortaya çıkan "piskoposluk kentleri"nden söz etmektedirler. Özellikle antik ve Helenistik dönemin Avrupa kentlerinde, yönetsel bir güç olarak beliren kent meclislerinin, eski güçleri ve etkinlikleri azalıp kentleri temsil etme yeteneklerini kaybetmeleriyle, bu işlevi piskoposlar üstlenmeye başlamışlardır. Bu dönemde Hıristiyanlık dininin simgeleri kentsel gelişmeyi biçimlendirmiştir.²⁷

Orta Çağ Avrupası'nın en belirgin özelliği olan, malikânelere dayalı ekonomik sistemin kökeni Roma döneminin büyük mülklerine dayanmaktadır.²⁸ 732 yılında başlayan şövalyelere (kısa süre sonra da kamu görevlilerine) toprak dağıtılması uygulaması, Şarlman'ın (768–814) hükümdarlığında Frank İmparatorluğu'nun tüm Avrupa'yı yönettiği dönemde yaygınlaşmış ve idari sistemin bir parçası haline gelmiştir. Papanın 800 yılında Şarlman'a Roma İmparatoru olarak taç giydirmesinin ardından ise Roma'nın yıkılışından beri özlem duyulan Avrupa'nın yeniden birlik haline gelmesi düşüncesi bu yeni

²⁵ Brown, a.g.e., s. 39.

²⁶ Markus Fischer, "Feudal Europe, 800-1300: Communal Discourse and Conflictual Practices", *International Organization*, Vol. 46, No. 2, 1992, s. 434-435.

²⁷ Leonardo Benevolo, *Avrupa Tarihinde Kentler*, İstanbul: Literatür, 2006; Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri- Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, İstanbul: İletişim, 2012.

²⁸ Gül, a.g.e., s. 92.

Kent, Yönetim, Din, Siyaset ve Düşünce Bağlamında Orta Çağ Avrupasına İlişkin Genel Bir Değerlendirme

siyasal yapı içinde, Papa ve İmparatorun önderliğinde hayata geçmiştir. Birlik uzun sürmemiş, Şarlman'ın ölümünün sonrasında 9. yüzyılda Frank İmparatorluğu'nda parçalanma başlamıştır.²⁹ 9. yüzyılda başlayan parçalanma ve siyasal birimlerin giderek küçülmesi sürecinin yerini ise prenslerin güçlerini artırarak daha fazla toprak ve insana hükmettikleri ve etkisini özellikle 12.-15. yüzyıllar arasında hissettiren dönem aldı.³⁰

Ancak burada altı çizilmesi gereken nokta; bugünkü anlamda Batı medeniyetinden Orta Çağ'da bahsetmenin güçlüğüdür. Avrupa'da yaşanan siyasi ve dini çalkantılar ile Katolik-Ortodoks çatışması Avrupa'nın içinde bulunduğu kaotik durumun önemli unsurlarını oluşturmaktaydı. Diğer taraftan, Woodruff'un ifade ettiği gibi, 1500'lere yani Yeni Çağ'a kadar Avrupa değil, Asya üstündü. Hatta 16. yüzyılda dünyadaki büyük İmparatorlukların tümü Asyalıydı. Öncelikli olarak Araplar, Endülüs Emevi Devleti ile Batı'dan; 13. yüzyıldan itibaren de Osmanlılar, Doğu'dan Avrupa'yı kıskaç altına almış ve ticaret yollarını ele geçirmişlerdi.³¹ Bununla beraber, Avrupa'nın bu siyasal bölünmüşlüğüne ve ekonomik geri kalmışlığının arka planında İslam medeniyeti tarafından sıkıştırılmış olmasının bulunup bulunmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Çünkü gerek İslam devletlerinin Batı'ya doğru ilerleyişleri gerekse Haçlı Seferleri döneminde, Batı ve İslam dünyası arasındaki ticari ilişkiler devam etmiştir. Örneğin Müslümanların Akdeniz'deki siyasal üstünlüğü, Akdeniz'in Hıristiyanlar için ticarete kapatılması gibi bir girişime neden olmamıştır.³²

Bu noktadan hareketle, Avrupa'daki siyasal birimler arasındaki ilişkiler ve bunların İslam dünyası ile ilişkilerini anlayabilmek için öncelikli olarak, Batı Avrupa'nın siyasi toplumsal yapısını biçimlendiren dinsel kuruma, yani kiliseye ve onunla özdeşleştirilen papalık kurumuna burada kısaca yer vermek yararlı olacaktır.

Kilise ve Papalık

Gelişinden itibaren Hıristiyanlığın ilk üç yüzyılı bu dine inanlar açısından baskı ve zulüm altında geçmişti. Roma İmparatoru Konstantin tarafından M.S. 313 yılında Milano Fermanı ile Hıristiyanlığın öğretilmesinin özgür

²⁹ Fischer, a.g.e., s. 436-437.

³⁰ Fischer, a.g.e., s. 440.

³¹ William Woodruff, *Modern Dünya Tarihi*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2002, s. 11-42.

³² Gül, a.g.e., ss. 83-84.

bırakılmasının ardından ise kilise hızla güçlenmeye başladı.³³ Kilise hiyerarşik örgütlenmeye sahip bir devlet kurumu olarak ortaya çıkmış, Hıristiyanlık da Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline gelmiştir.³⁴

Hıristiyanlık eşitlikçi öğretilere sahip bulunmakla beraber kilise en başından itibaren eşitliksiz ve hiyerarşik bir yapı arz etmiştir. Dinsel törenleri yönetme yetkisine sahip kişilere rahip veya piskopos deniliyordu. Zaman içinde cemaat içindeki dinsel tartışmaları çözümlene yetkisinin tek bir rahipte toplanması, onun da piskopos olarak anılması söz konusu oldu.

Papalık kurumunun temeli ise, Roma'da şehit olan havari Aziz Petrus'un kurduğu Roma Kilisesi'nin diğer kiliselerden üstün olduğu görüşüne dayanır. Roma İmparatorluğu'nda piskoposluklar idari birimler paralelinde örgütlenmişlerdi. Zaman içinde dinsel öğretiyle ilgili ortaya çıkan fikir ayrılıkları ve anlaşmazlıklar konusunda Roma Kilisesi'nin ve Roma piskoposunun diğer kilise ve piskoposlardan üstün olduğu kabul edilmiştir. Böylece Hıristiyanlık, Roma Kilisesi'nin mutlak otorite olduğu katı bir hiyerarşik kiliseler düzeni çerçevesinde örgütlenmiştir. Roma Kilisesi'nin dinsel öğretilerin yorumlanmasındaki bu üstün konumu zamanla onun dünyevi işlerle ilgili kararların alınmasında da tek merci haline gelmesini sağladı.³⁵ Kilisenin giderek dünyevileşmesi, zenginleşmesi ve güçlenmesi karşısında ise Hıristiyanlığın ilk dönemlerindeki eşitlikçiliği ve çileciliği benimseyen dini yaklaşımlar gündeme geldi. Manastırlar bedeni değil ruhu tatmin etme amacı güden, aşırıya varan çilecilik uygulamalarının da görüldüğü yerler olarak ortaya çıktılar. Hiyerarşik ve örgütlü kilise sistemi ile karşılaştırıldığında manastırlar bu yapının dışında kalan kurumlardı.³⁶

Hıristiyanlık açısından baktığımızda Orta Çağ'da *religio* kelimesi manastır hayatını veya Hıristiyanlığa ait erdemleri ifade ederdi. Geleneksel olarak dini değerler ve pratikler toplumsal hayatla iç içeydi. Modern anlamda din ise on beşinci yüzyılda ortaya çıkmaya başladı. *Religio* yani dinin yerine *religions*' tan yani farklı inanç ve ibadet sistemlerine sahip dinlerden söz edilmeye başlandı. Modernle gelenekselin arasındaki diğer bir ayrım ise on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda yaşandı. Bu dönemde Hıristiyanlık kiliseye

³³ Ağaoğulları ve Köker, a.g.e., s. 110-111.

³⁴ Ağaoğulları ve Köker, a.g.e., s. 108.

³⁵ Ağaoğulları ve Köker, a.g.e., s. 112-113.

³⁶ Ağaoğulları ve Köker, a.g.e., s. 116.

bağlı, topluluktan bağımsız olarak var olan bir inanç ve doktrinler sistemi olarak düşünölmeye başlandı.³⁷

Hristiyanlığın Siyasal Görüşleri

Hristiyanlık, Yahudiliğin insan doğası hakkındaki görüşlerine paralel biçimde insanın günahkâr olarak doğduğunu ve bu dünyadaki yaşamın da bir ceza olduğunu ileri sürer.³⁸ İnsanın ilk günahdan önceki haline yani özgürlüğüne kavuşması, içindeki vicdana uyması ve dinin öğretilerini yerine getirmesi ile mümkün olabilecektir.³⁹ İnsanlık için kurtuluşun bu dünyada mı yoksa ölümden sonraki hayatta mı gerçekleşeceği konusu, insanların toplumda eşitsizliğe neden olan siyasal yapılar karşısındaki tutumunu da belirlemektedir.⁴⁰ Hristiyanlık Roma'dan gelen Stoacılığın evrenden ve doğal hukuktan kaynaklanan eşitlik anlayışını devlet kurumlarında temsil ve akıl, düşünme gibi özellikler bakımından değil de teolojik bir perspektifle Tanrı önündeki eşitliğe çevirmiştir. Özgürlük ise irade özgürlüğü olarak yorumlanmıştır. Fakat Orta Çağ'da Hristiyanlığın kaderci bakış açısı nedeniyle irade özgürlüğü yorumu kısıtlı kalmıştır.⁴¹

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde hâkim siyasal görüş Pasifizm olmuştur. Pasifizm amaca ulaşmak için zor kullanmayı ve savaşmayı kesinlikle reddeden bir anlayıştır.⁴² Özellikle Hristiyanlığın gelişinden Roma tarafından kabul görmesine kadar geçen yaklaşık üç yüzyıllık dönemde çoğu kişi birey ve vatandaş olarak pasifist yaklaşımı, bir yanağına vurana öbürünü de çevrime görüşünü benimsemişlerdir. Fakat önde gelen Hristiyan din adamı düşünürler (Kilise Babaları)⁴³ bir siyasal otorite tarafından adil bir yaklaşımla güç

³⁷ Scott M. Thomas, "Taking Religious and Cultural Pluralism Seriously: The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Society", *Millennium - Journal of International Studies*, Vol. 29, No. 3, 2000, s. 821.

³⁸ Ağaoğulları ve Köker, a.g.e., s. 118-119.

³⁹ Ağaoğulları ve Köker, a.g.e., s. 121.

⁴⁰ Ağaoğulları ve Köker, a.g.e., s. 123.

⁴¹ Fatih Türe, "İnsan Hakları Liberalizmin Tekelinde mi?", *Sivil Toplum*, Yıl 4, Sayı 13-14, Ocak-Haziran 2006, s. 29-30.

⁴² Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, *International Relations and World Politics: Security, Economy, Identity*, Prentice Hall, 2001, s. 154-157.

⁴³ Kilise Babaları, Hristiyanlığın ilk dönemlerinde yaşamış saygın din adamları ile öğretileri ve yaşantıları saygı gören diğer kişilerden oluşmaktadır. Mezheplere göre kimlerin Kilise Babaları sayılacağı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu çalışmada Kilise Babaları, gerek Kilise'yi ilgilendiren kararlarda aldıkları roller gerekse eserleri ile Hristiyan düşüncesini derinden etkilemiş olan Skolastik dönem öncesi din adamlarını ifade etmek için kullanılmıştır. Konu ile

kullandığında bunun insanlığa yarar sağladığını düşünmüş ve bireysel alan ile kamusal alan yani vatandaşın devlete karşı görevleri arasında bir ayrıma gitmişlerdir. İnsanlar özel hayatta kendilerine zarar verenlere yine diğer yanaklarını çevirmeye devam edebilirlerdi fakat toplumun iyiliği adına devlet güç kullanmaya karar verebilirdi.⁴⁴

Hıristiyanlığın ikinci kurucusu olarak tanınan Aziz Paulus insanları pasif kalmayarak siyasal otoriteye boyun eğmeye ve devletin hizmetinde bulunmaya davet etmiştir.⁴⁵ Genel anlamda ilk Hıristiyanlar pagan Roma İmparatorluğu'nun iktidar alanından uzak durmaya teşvik edilmişlerdir.⁴⁶ Hıristiyanların baskıya uğramaya başladığı M.S. 3. yüzyıldan önceki dönemde siyasal ve dinsel otoritenin ayrı olabileceği ve gerekli konularda siyasal otoritenin sözünün dinlenmesi ve taleplerinin karşılanması gerektiği düşünülmektedir.⁴⁷

Bununla beraber, Kilisenin etkinliği ile Roma İmparatorluğu'nun siyasal hâkimiyeti arasındaki ilişki gerilimliydi. Hıristiyanlığın I. Theodosius döneminde resmi din haline gelmesine rağmen bir örgütlenme olarak Kilise, İmparatorlukta resmi yere sahip değildi, bir baskı grubuydu. M.S. 5. yüzyılda İmparatorluğun çökmeye başlaması ve ikiye ayrılmasının ardından ise Kilise kendi siyaset felsefesini oluşturmaya başladı ve siyasal iktidarla olan ilişkileri değişim gösterdi.⁴⁸ 9. yüzyıldan itibaren, güçlenen yerel siyasal yapıların kiliselerin ve manastırların mal varlıklarına el koymaları ve gerek rahiplerle piskoposların gerekse Papa'nın aristokrasinin baskısı altına girmesi, Kilise kurumunu zayıflattı.⁴⁹

11. yüzyılda ise, Hıristiyan dünyasının içinde bulunduğu ahlaki yozlaşma ve güçsüzlük karşısında Papalık kendini yenilemeye gitti. 1073'te Papa seçilen VII. Gregory ile reformlar hız kazandı. Gregoryen Reformları veya Papalık Reformları olarak adlandırılan bu süreçle birlikte bir zamanlar Karolenj yönetiminin küçük ortağı olan Papalık, bir tür *Papalık Monarşisi* oluşturdu. Papalık yerel kiliseler üzerindeki etkisini artırırken, kiliseler de halkın gündelik

ilgili bilgi için bkz.: *Encyclopedia Britannica*, "patristic literature",

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/446723/patristic-literature>, Erişim: 21.01.2014.

⁴⁴ Dougherty ve Pfaltzgraff, Jr., a.g.e., s. 191.

⁴⁵ Ağaoğulları ve Köker, a.g.e., s. 125.

⁴⁶ Ağaoğulları ve Köker, a.g.e., s. 127.

⁴⁷ Ağaoğulları ve Köker, a.g.e., s. 129.

⁴⁸ Ağaoğulları ve Köker, a.g.e., s. 130-131.

⁴⁹ Andrew A. Latham, "Theorizing the Crusades: Identity, Institutions, and Religious War in Medieval Latin Christendom", *International Studies Quarterly*, Vol. 55, 2011, s. 230.

Kent, Yönetim, Din, Siyaset ve Düşünce Bağlamında Orta Çağ Avrupasına İlişkin
Genel Bir Değerlendirme

yaşamı üzerindeki etkinliklerini artırdılar. Bu dönemde Hıristiyan birliğinin sağlanması ve Ortodoks Kilisesi'nin Latin Kilisesi'nin egemenliği altına girmesi, Papalık Reformunun bileşenlerindendi. Kilisenin temel amacı Hıristiyanlığın sınırlarının genişlemesiydi. Bunun yolları ise yeni toprakların fethi ile Hıristiyan ülkesinin genişletilmesi ve/ya bu dinden olmayanların Hıristiyanlığa geçirilmesi idi.⁵⁰ Yönetenler ve yönetilenlerin, ortak iyiliğine vurgu yapıldığı Orta Çağ'ın diğer belirleyici siyasi özellikleri Hıristiyanların savunulması, düşmanların yenilmesi ve adaletle hükmedilmesiydi.⁵¹

Orta Çağ'da Toplumsal ve Siyasal Birim Olarak Kent ve Feodalite

Orta Çağ'ın başlarında Avrupa'da kentlerin giderek eski görkemlerini yitirdiklerini, nüfuslarının azaldığını, hatta kimilerinin hayalet yerleşimlere dönüştüğünü ifade etmek olasıdır. Mumford, bu dönem kentlerini şöyle betimlemektedir: “Kentlerin barındırdıkları nüfus azalmış, insanların faaliyetleri sınırlanmıştı. Yaşamları artık kendilerini koruyamadıkları akınlara her geçen gün daha fazla maruz kalıyordu. Bir zamanlar emniyetlerini sağlayan ve onlara zenginlik getiren anayollar, artık barbarların akınlarını kolaylaştırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Geriye kalan nüfus, istilacı bir ordu, sıra kemerli bir köprünün yıkılması ya da birkaç kötü hasadın ardından dağlara, tepelere çekiliyordu... Kent yaşamı, her zamanki rutinlerini yerine getirecek yeterli insan sayısının yokluğu nedeniyle çürürken, bir zamanlar zengin olan, fakat daha sonra dara düşmüş bir ailenin eski mallarını teker teker rehinciye bırakması gibi eski binaların içindeki mobilyalar, araç ve gereçler yağmalanıyordu. Buna karşılık kırdaki saklanacak bir yer, kentteki saraya bedeldi.”⁵²

Daha önce de ifade edildiği gibi, kentler üzerindeki bu baskı ve kentlerin giderek daha güvensiz alanlar haline gelerek barındırdıkları insan nüfusunu kaybetmeleriyle birlikte, kentler kelimesinin tam anlamıyla Kiliseye kalmıştır. Pirenne'in ifade ettiği gibi, ticaretin azalmasının ve yabancı tüccarların göçmelerinin Kilise üzerinde hiçbir olumsuz etkisi olmamış, tersine kentlerin

⁵⁰ Latham, a.g.e., s. 230-232.

⁵¹ Julia M. H. Smith, *Europe after Rome: A New Cultural History 500–1000*, New York: Oxford University Press, 2005, s. 217.

⁵² Lewis Mumford, *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, İstanbul: Ayrıntı, 2007, s. 307-308.

nüfusu azalıp, kentler yoksullaşırken piskoposların gücü ve zenginliği artmıştır.⁵³

Ortaya çıkan yeni örgütlenmeler kent ve çevresinin yönetsel bağı koparıırken geleneksel kentsel özerk yönetimin sonunu getirmiştir. İtalya’da 700’lere gelindiğinde kent meclisleri ortadan kalkmış ve en büyük mülk sahibi konumuna erişen piskopos artık kente tek hükmeden olmuştur.⁵⁴ Pirenne, kentlerin durumu şöyle ifade etmektedir: “Birçok kentin sürekliliği, bir piskoposun varlığına borçlu hale gelmişti. Öyle ki, altıncı yüzyılın başlangıcından itibaren “civitas” sözcüğü “piskoposluk kenti”, piskoposluğun merkezi anlamını kazanmıştı.⁵⁵ Öte yandan, ifade edildiği üzere, feodalite, Orta Çağ Avrupası’nın hâkim üretim, yaşam ve siyasal rejimi olarak özellikle 8. yüzyıldan itibaren kurumsallaşarak yaygınlaşmıştır. Bu sistemin amacı, düzenin sağlanması ve bunun da yükümlülük ve adalet ilkeleri çerçevesinde, senyör ile vassal yani ona bağlı olanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve günlük hayatın dine uygun yaşanması çerçevesinde gerçekleştirilmesiydi. Senyöre hizmet eden vassal, karşılığında kendinin ve ailesinin geçimini temin etmesini sağlayacak bir toprak alıyordu. Feodal ilişkilerin kurulması ve toplumda adaletin tesisinin de Tanrı’nın eliyle gerçekleştirildiğine ve Tanrı’nın günlük yaşama müdahale ettiğine inanılıyordu.⁵⁶ Feodalite bir tür insanın insana bağlılığı düzeniydi. Vassallar, senyörlere sadakat taahhüdünde bulunurken; şövalyeler, soylular ve din adamları da kendi üstlerindeki kişilere en son noktada da krala itaatle yükümlüydüler.⁵⁷ Bir kont nasıl kralın ‘adamı’ ise, bir serf de lordunun ‘adamı’ idi. İtaat sıralaması, karmaşık görünse bile, özünde dönemin temel felsefesi olan bir bireyin diğer bir bireye tabi oluşunu yansıtıyordu.⁵⁸

Diğer taraftan, Orta Çağ kent yaşamının belirgin özelliği, savunma odaklı yapılanma idi. M.S. 3. yüzyıldan itibaren imparatorluğun zayıflaması ve barbar istilaları nedeniyle kentlerin güvenliğinin azalması, kentlerin kendilerini

⁵³ Yusuf Pustu, “Küreselleşme Sürecinde Kent: Antik Siteden Dünya Kentine”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 60, 2006, s.137.

⁵⁴ Pustu, a.g.e., s. 137.

⁵⁵ Pirenne, a.g.e., s. 18.

⁵⁶ Mark A. Kishlansky, *Batı’nın Kaynakları: Batı Medeniyeti Okumaları - Cilt I*, İstanbul: Açılım Kitap, 2009, s. 301.

⁵⁷ Walter C. Opello, Jr. ve Stephen J. Rosow, *The Nation-State and Global Order: A Historical Introduction to Contemporary Politics*, Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 1999, s. 23.

⁵⁸ Marc Bloch, *Feudal Society, Volume 1: The Growth of Ties of Dependence*, London: Routledge, 1965, s. 145.

Kent, Yönetim, Din, Siyaset ve Düşünce Bağlamında Orta Çağ Avrupasına İlişkin
Genel Bir Değerlendirme

korumak için etraflarını surlarla çevirmeye zorladı.⁵⁹ Konstantinopolis'in İmparatorluğun yeni başkenti olarak tasarlanmasının nedeni de sahip olduğu savunma olanaklarıydı. Roma İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından Batı Roma'nın başkenti de etrafındaki bataklıkların koruduğu Ravenna'ya taşınmıştı.⁶⁰ Orta Çağ'da Avrupa kentleri İslam ülkelerinin ve Doğu'nun başkentlerine göre daha küçüklerdi ve geniş arazilere sahip değillerdi. On birinci yüzyıldan itibaren ise kentler özerk olmaya başladılar.⁶¹

Ekonomik, Toplumsal, Siyasal Yansımalarıyla Feodalite

Gerek askeri gerekse siyasi açıdan parçalanmışlığı simgeleyen feodalite, tartışmalı ve farklı açılardan ele alınmış bir kavramdır. Feodalite tanımlaması Orta Çağ'da yaşayanların kendi siyasal düzenlerine verdikleri bir isim değildi. Feodalite, 17. yüzyılda Orta Çağ'ı tasvir etmek için ortaya atılmış bir kavramdır. Feodal düzenin oluşmasını sağlayan savaşlar, ittifaklar, evlilikler ve ekonomik ilişkiler aynı zamanda bu düzenin bozulmasını da etkileyen faktörler oldular.⁶² Yine Orta Çağ'ın özellikle ilk zamanlarında yaşayanlar Batı Roma'nın barbar istilaları sonucunda yıkılmış olduğunun ve Antik dönem-feodalite ayrımının da günümüzde algıladığımız biçimiyle farkında değillerdi. Çünkü halen hüküm süren İmparatorlar vardı ve barbar istilalarıyla gelen göçler bazı bölgelerde yerel yaşamın içinde erimişler, ticaret ve üretimi engellememişlerdi.⁶³

Teschke'ye göre Orta Çağ'ın gerek feodal birim içi gerekse birimler arası ilişkileri toprağın ve ürün fazlasının ele geçirilmesine dayanır. Çatışma kaynakları ise üç tanedir. Ürün fazlasına feodal yöneticinin el koymak istemesi ile öncelikle feodal yöneticiler ve yönettikleri insanlar arasında bir gerilim söz konusu olabilir. İkincisi, eşit seviyedeki bu yöneticiler birbirleriyle çatışırlar. Son olarak ise dışarıdan gelen tehditler karşısında feodal yöneticiler feodal devlet çatısı altında ortak hareket ederler.⁶⁴ Orta Çağ'da mülkiyete dayalı siyasal ve ekonomik egemenlik hakları iç içe geçmişti. Bir toprak parçasını

⁵⁹ Benevolo, a.g.e., s. 12.

⁶⁰ Benevolo, a.g.e., s. 14-15.

⁶¹ Benevolo, a.g.e., s. 29-30.

⁶² Saskia Sassen, *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages*, Princeton: Princeton University Press, 2006, s. 31-32.

⁶³ Josep Fontana, *Çarpıtılmış Geçmişe Ayna: Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması*, İstanbul: Literatür, 2003, s. 33.

⁶⁴ Benno Teschke, "Geopolitical Relations in the European Middle Ages: History and Theory", *International Organization*, Vol. 52, No. 2, 1998, s. 326.

elinde tutmak aynı zamanda orada yaşayan insanlara, mallarına ve onların tarımsal faaliyetlerine de hükmetmek anlamına geliyordu. Bununla beraber toprak kimseye ait değildi, feodal yönetici onu bir üstündeki yönetici veya kral adına yönetme ve ekonomik gelirlerini kullanma hakkına ve asker besleme yükümlülüğüne sahipti. Bu nedenle hukuki açıdan küçük feodal birimler birer bağımsız devlet değillerdi.⁶⁵ Görüldüğü gibi feodalite, siyasi ve yönetsel bir sistem olmanın ötesinde, öncelikle ekonomik bir sistemdir. Ancak, Avrupa'nın o dönem içinde bulunduğu çalkantılı durum, güvenliğe duyulan gereksinim, kıtanın coğrafi ve topografik özellikleri feodalitenin gelişimini hızlandırmış, "kuleler ve kaleler"den müteşekkil kentler Avrupa geneline yayılmıştır.

ORTA ÇAĞ'DA SAVAŞ

Adil Savaş

Adil savaş doktrininin temelini Platon felsefesine dayanarak Cicero atmıştır. Daha sonra Hıristiyan düşünürleri St. Augustine ve Thomas Aquinas tarafından geliştirilmiştir.⁶⁶ Doktrine göre; savaşa başvurmadan önce anlaşmazlığın çözümüne dair bütün barışçıl yolların tüketilmiş olması, savaş açmak için ahlaki açıdan haklı sebeplerin varlığı, güce başvurmanın kötülükten çok iyilik getirerek, sorunu adil bir çözüme kavuşturacağına öngörülmesi gereklidir.⁶⁷

Orta Çağ'da Kilise, eski Yunan ve Roma'ya benzer şekilde savaşların nasıl yürütüleceğine dair çeşitli ahlaki kısıtlamalar getirmeye çalışmıştır. Belirli günlerde savaşın yasaklanması, savaşan statüsünde sayılmayacak grupların belirlenmesi, bazı silahların kullanımının yasaklanması gibi kurallar, bunlar arasında sayılabilir.⁶⁸

Nüfusun yüksek, gelir kaynaklarının ve tarımsal verimin az olduğu Avrupa'da tam donanımlı bir şövalye olmanın bir ekonomik maliyeti vardı ve ancak az sayıda gerekli donanıma ve silahlara sahip şövalye bulunuyordu. Toprak sahipleri hem büyük çaplı ordular besleyecek maddi olanaklara sahip değillerdi hem de emirleri altındaki vassallarla da çatışmalar yaşayabiliyorlardı. Bu nedenle feodal birimler arasındaki ilişkiler pazarlıklarla yürütülürken aynı

⁶⁵ Teschke, a.g.e., s. 339.

⁶⁶ Viotti ve Kauppi, a.g.e., s. 503.

⁶⁷ Dougherty ve Pfaltzgraff, Jr., a.g.e., s. 191.

⁶⁸ Dougherty ve Pfaltzgraff, Jr., a.g.e., s. 191-192.

Kent, Yönetim, Din, Siyaset ve Düşünce Bağlamında Orta Çağ Avrupasına İlişkin
Genel Bir Değerlendirme

zamanda çok sayıda savaş da çıkıyor fakat bunlar sınırlı amaçlar için yürütülen küçük çaplı çatışmalar olarak kalıyorlardı.⁶⁹

Orta Çağ açısından baktığımızda adil savaşın gerekçesi olan haklı sebeplerin var olup olmadığını belirleme yetkisi Kiliseye aitti.⁷⁰ Bireyler açısından savaş halinde olunmadığında suç teşkil edecek davranışlar adil savaş kapsamında da haklı görülüyordu. Fakat savaşın haklı olabilmesi için ortada haklı sebeplerin var olması ve bunun da savaşın değil fakat yetkili otorite tarafından takdir edilmesi gerekiyordu.⁷¹ Geleneksel anlamda Hıristiyan prensleri, diğer yöneticilerin kendi halklarına karşı uyguladıkları zulmü engellemekle yükümlüydüler. Ancak, bu yardımlaşma ve ahlaki yükümlülük yaklaşımı Makyaveli'nin, iktidarı bireylerin ahlaki kaygılarının dışında tutan görüşlerinin önem kazanması ile birlikte önemini yitirdi. Böylece modern devlet, doğal adalet ve onun sağlayıcısı olarak Hıristiyan prens yerine uluslararası alanda güç ilişkileri ve ahlaki ilkelere dayanmayan yönetim anlayışını benimsedi.⁷²

Diğer taraftan, idealize edilmiş bir durum olan yalnızca zulmü önlemek için savaşılabilceği anlayışının Orta Çağ Hıristiyan dünyasındaki ilişkileri bütünüyle şekillendirdiğini ifade etmek olası değildir. Her ne kadar oldukça güçlü olan kilise kurumunun aforoz silahını prenslere karşı bir tehdit olarak kullandığı durumlar olsa da, siyasal birimler arasındaki çatışmaları ve şiddeti önlemek mümkün olmuyordu.

Hıristiyanlığın diğer dinlerle olan ilişkisine gelince; Kilisenin önderliği ve desteğinde başlayan Haçlı Seferleri ve Avrupa'daki Yahudilere yönelik katliamlarda, şiddet açıkça meşrulaştırılmıştır.⁷³ Bunun en çarpıcı örneğini, *Kudüs Tarihi*'nin yazarı Charters'li Fulcher vermektedir. I. Haçlı Seferi hakkındaki ana kaynak olan eserinde Fulcher, kuşatmayı ve Kudüs'ün Haçlılar tarafından ele geçirilmesinin (1099) ardından yaşananları anlatmıştır. Fulcher, Haçlıların Kudüs'e girişinin ardından Süleyman Mabedi'ne (Mescid-i Aksa) sığınanların hiçbirinin sağ bırakılmadığını, kadın ve çocukların katledildiğini,

⁶⁹ Dougherty ve Pfaltzgraff, Jr., a.g.e., s. 209.

⁷⁰ Sarah Percy, *Mercenaries: The History of a Norm in International Relations*, New York: Oxford University Press, 2007, s. 54.

⁷¹ Percy, a.g.e., s. 72.

⁷² Robert L. Phillips, "The Ethics of Humanitarian Intervention", *Humanitarian Intervention: Just War vs. Pacifism*, Robert L. Phillips ve Duane L. Cady (eds.), Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1996, s. 16.

⁷³ Brown, a.g.e., s. 41.

kenti dolaşan Haçlı askerlerinin merhamet dilenenler dâhil kimseye acımadıklarını ve para bulmak umuduyla ölülerin karınlarının deşildiğini yazar.⁷⁴ Bu noktada, Haçlı Seferlerinin temelini oluşturan olaylar ve olguların neler olduğu ve savaşların nasıl biçimlendiğine yer vermek yerinde olacaktır.

Haçlı Seferleri

Bu dönemde Kilise, inanç bakımından İslam'ı sapkınlık olarak değerlendirdiyordu. Hıristiyanlaşmaya veya Hıristiyan birliğine katılmaya karşı çıkan herkes ise zaten Kilise'nin düşmanıydı. Daha önce Hıristiyanların elinde bulunan ve artık Müslümanların egemenliğinde olan gerek Kudüs gibi kutsal toprakların gerekse daha önce Hıristiyanların hâkim olduğu İspanya, Sicilya gibi yerlerin de geri alınması gerektiği düşünülüyordu. Hıristiyan dünyasına göre, kanunsuz işgal edilmiş bu topraklar, yeniden Hıristiyanların eline geçmeli ve Hıristiyanlara karşı adaletsizce davrananlar cezalandırılmalıydı.⁷⁵

Haçlı seferlerinin düşünsel temeli, Hıristiyanların dini veya dinle ilgili bir eylem olarak gördükleri 'kutsal savaş' anlayışına dayanıyordu. Augustine'in adaletsizlikle mücadele etmek için savaşmak gerektiği düşüncesi Orta Çağ'da adil savaş veya kutsal savaş biçiminde formüle edilmişti. İnanç bakımından ise 7. yüzyılda paganlara zor kullanılarak boyun eğdirilmesi görüşü Papalık tarafından benimsenmişti ki bu da sonrasında yürütülecek Hıristiyanlaştırma faaliyetlerine zemin hazırladığı için savaşlara ahlaki gerekçe sağlıyordu.⁷⁶ İnsanların gözünde ise Haçlı Seferleri adaletin tecellisi ve savaşa katılmak da kendi kişisel günahlarını affettirmenin yolu olarak görülüyordu.⁷⁷

Haçlı seferleri öncesinde Hıristiyanların gerek Slavlara karşı gerekse denizde ve karada Müslümanlara karşı savaş tecrübeleri bulunuyordu. Bununla beraber Haçlı Seferleri konusunda itici güç 1095 yılında Bizans İmparatoru I. Alexis Komnen'in Türk baskısına karşı durmak konusunda Latin din adamlarından yardım istemesidir.⁷⁸ İlk başta Bizans'a yardım etme fikrini benimseyen Papa II. Urban, sonrasında esas hedef olarak Kudüs'ün kurtarılmasını göstermiştir. Bizans'a yardım edilmesi ikincil konuma gelmiştir. Haçlılar Bizans'la, Ermenilerle veya işgal ettikleri bölgelerdeki yerel Hıristiyan

⁷⁴ Kishlansky, a.g.e., s. 326-327.

⁷⁵ Latham, a.g.e., s. 233-234.

⁷⁶ Latham, a.g.e., s. 234.

⁷⁷ Latham, a.g.e., s. 237.

⁷⁸ Latham, a.g.e., s. 237.

Kent, Yönetim, Din, Siyaset ve Düşünce Bağlamında Orta Çağ Avrupasına İlişkin
Genel Bir Değerlendirme

topluluklarla işbirliğine gitmeyip gerek siyasal gerekse dini açıdan onlara da baskı yapmış ve kendi otoritelerini benimsetmeye çalışmışlardır.⁷⁹

Fischer'a göre 1095'te Papa II. Urban'ın teşvikiyle başlayan Haçlı seferlerine katılanlar yeni topraklar kazanma isteğinin yanı sıra güçlü dinsel duygularla da harekete geçmişlerdi. Fakat ele geçirdikleri toprakları da tıpkı Avrupa'da yaptıkları gibi küçük prensliklere bölmeleri ve Avrupa'daki çekişmelerin devam etmesi hem Doğu'da aldıkları yerleri kaybetmelerine hem de kendi aralarında arzu edilen birlik ve bütünlüğü sağlayamamalarına neden oldu.⁸⁰ Haçlı seferlerinin temel motivasyonu olarak bireylerin toprak ve zenginlik elde etme hırsını gören bu yaklaşımın aksine diğer bir görüşe göre, Haçlı seferlerinin öncelikli nedeninin dinsel duygular olduğuna dikkat çekilmektedir. Seferlere katılmak için maddi harcamalar yapma gereğinin yanı sıra savaşta maddi kazanç elde edebileceğini de çoğu kişi ummuyordu. Fakat savaşa katıldıkları için günahlarının bağışlanacağına inanıyorlardı. Bu açıdan bakıldığında, Haçlı seferlerine bakışında gerek savaş çağrısı yapan gerekse insanları savaş yoluyla bağışlanmaya ikna eden kurum olarak Kilisenin rolü önem arz etmektedir.⁸¹

ORTA ÇAĞ'DA DİNİ ve SİYASİ DÜŞÜNCE

Çalışmanın bu bölümüne kadar, Orta çağ Avrupası'nı biçimlendiren, toplumsal, siyasal, ekonomik, mekânsal ve dinsel gelişmelere ilişkin çözümlemelere yer verilmiştir. Bu bölümde ise, Orta Çağ Avrupası'nın devlet yönetimi alanında eser veren düşünürlerinin içinde yaşadıkları ortam, bakış açıları ve yapıtları, Orta Çağ'da uluslararası ilişkilerin gelişimine etkileri bağlamında ele alınmaktadır.

Orta Çağ Avrupası'nda, IX. yüzyıla kadar olan dönemde, Orta Çağ düşüncesine stoisizm felsefesinin etkilerinin hâkim olduğu, daha sonraki döneme ise, Aristoteles'in yeniden doğuşuna bağlı bir düşünce biçiminin hâkim olduğu söylenir. Gerçekten de, Aristoteles'in yapıtlarının İbn-i Rüşd ve İbn-i Sina tarafından Batı'ya tanıtılması, Orta Çağ Avrupası'nın düşünsel gelişiminde

⁷⁹ Ralph-Johannes Lillie, "The Crusaders between Orient and Occident Success and Failure", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, 23-25 Haziran 1997, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999, s. 77-78.

⁸⁰ Fischer, a.g.e., s. 438.

⁸¹ Latham, a.g.e., s. 226.

önemli etkiler yaratmıştır.⁸² Bununla birlikte, özellikle erken Orta Çağ'da Hristiyanlığın düşünsel yaşama olan etkileri yadsınamaz bir gerçekliktir.

St. Augustine

St. Augustine, Antik dünyanın Platon'dan sonra gelen en parlak beyni olarak anılır. Yapıtları, yaşadığı devrin tüm felsefi akımlarına ve edebiyatına tam anlamıyla vakıf olduğunu göstermektedir.⁸³ St. Augustine, Antik Yunan düşünürlerinden farklı olarak, tek gerçeğin bilgi değil, tanrı olduğunu, var olan her şeyden kuşku duyulabileceğini ancak kuşku duyulmayacak tek gerçeğin Tanrı olduğunu ifade eder. Esasen insanlığın tümünün Tanrı tarafından kurulmuş bir birliğin üyesi olduğunu ve devletin de bu birlik içinde önemli bir yer kapladığını ifade eden St. Augustine, devletin insanların Tanrı'dan ayrılıp kargaşaya düşmeleri sonucunda ortaya çıktığının altını çizmektedir.⁸⁴ Bu bağlamda, uluslararası alanda da hayatta kalma sorunu bulunduğunu, siyasal çatışma ve savaşların da insanlığın yaşamının bir parçası sayan St. Augustine'in insana bakışı karamsardır ve görüşleri Realizmi etkilemiştir.⁸⁵ Günümüzün Realist teorisyenleri St. Augustine'in kuşkucu görüşlerinin kendilerinininkiyle örtüştüğünü düşünmektedirler.⁸⁶ Hem St. Augustine hem de Realistler insanın aklını kullanarak barışçıl bir yaşam sürme ihtimaline, adalet ve siyasetin uyumuna ve ülke içi siyasal yapılanmaya ilişkin değerlere şüpheyle yaklaşmaktadırlar.⁸⁷

Günümüzde St. Augustine'in en bilinen eseri *City of God (Tanrının Kenti)*'da Yeryüzü Ülkesi ve Tanrı Ülkesi ayrımını yapar. İlkine yönelişin sebebi dünyevi istekler, sonucu ise cehennemken ikincisine yönelen az sayıda kişinin isteği Tanrı sevgisi ve ödülleri de cennettir. Önceden belirlenmiş kader anlayışına sahip olan St. Augustine, insanların çok azının kurtuluşunun takdir edildiğini, fakat kimin kurtulandan olacağını son nefese kadar kesin

⁸² Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul, Beta, 2012, s. 78

⁸³ Alev Alatl (der.), *Battıya Yön Veren Metinler: Kökler/Orta Çağlar*, Cilt:1, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı, Kapadokya Meslek Yüksekokulu, 2010, s. 354.

⁸⁴ Ayhan Yalçınkaya, "İlahi Siyaset", Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İstanbul: İletişim, 2011, s. 218-220.

⁸⁵ Howard Williams et al., *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996, s. 73.

⁸⁶ Michael Loriaux, "The Realists and Saint Augustine: Skepticism, Psychology, and Moral Action in International Relations Thought", *International Studies Quarterly*, Vol. 36, No. 4, 1992, s. 401.

⁸⁷ Loriaux, a.g.e., s. 404.

olmadığını söylemektedir. St. Augustine iyilik ve kötülük arasında mutlak bir ayırım yapmaz. Kilise'nin bütün üyelerinin kurtulması beklenmemelidir ve Yeryüzü Ülkesi de dünyadaki belirli bir devleti ifade etmek için kullanılmış bir kavram değildir. Düzensizlik ve yanlış yöne gitmenin sebebinin kötülük olduğunu düşünen St. Augustine, barışın kaynağını da düzende görmektedir. Yeryüzünde barış istediği sürece dünyadaki herhangi bir devlet Tanrı Ülkesi'yle işbirliği yapmış olacaktır.⁸⁸

Savaş konusunda Eski Ahit ve Yeni Ahit'te farklı görüşler bulunmaktadır. Eski Ahit saldırı, savaş ve öldürmeyi emrederken Yeni Ahit karşılık vermemeyi emretmektedir. St. Augustine, İncil'in bu iki bölümündeki her bilginin doğru olduğunu kabul etmekte ve ikisinin uzlaştırılabileceğini ileri sürmektedir. Pasifizmin daha çok insanın içi dünyası ile ilgili olduğundan dışa dönük davranışlar ve karşılıklar farklı olabilir. Ayrıca zorlama ve cezalandırma düşmanların iyiliği için de gereklidir. Bununla beraber saldırı ve savaş konusunda yetkili olan yalnızca hükümdardır. Eski çağdan gelen Adil Savaş düşüncesini Hıristiyanlığa uyarlayan St. Augustine'e göre yönetici Hıristiyan da olsa pagan da olsa halk ve askerler ona itaat etmek ve onun adına savaşmakla yükümlüdürler. Yine halkın değil fakat yöneticinin, sapkınları Hıristiyanlaştırmak için onları zorlama ve mal varlıklarına el koyma hakkı bulunmaktadır.⁸⁹

St. Augustine'in ilahi ve dünyevi arasındaki ayrımı kendisinden sonra gelen Parisli John, Padualı Marsilius ve Dante gibi Orta Çağ düşünürlerinin eserlerine yansımıştır. Bu düşünürler dini ve dünyevi ayrımı konusunda Aristo'yu yorumlayan İbn-i Rüşt'ün görüşlerinden de etkilenmişlerdir.⁹⁰

Salisburyli John

Orta Çağ'da devlet ve kilise arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiği konusu sıkça dile getirilmiştir. Bu konuda kilisenin üstünlüğünü öne sürenlerin en ünlülerinden biri de Salisburyli John'dur (1120–1180). Skolastiğin en görkemli okullarından biri olan Paris'te eğitim görmüş olan Salisburyli John'un *Policraticus (Devlet Adamının Kitabı)* adlı yapıtı, Augustine'in *Tanrı*

⁸⁸ John Kilcullen, "Medieval Political Philosophy", Edward N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2010 Edition), <http://plato.stanford.edu/archives/fall2010/entries/medieval-political/>.

⁸⁹ Kilcullen, a.g.e.

⁹⁰ David Boucher, *Political Theories of International Relations: From Thucydides to the Present*, New York: Oxford University Press, 1998, s. 118.

Kenti'nden sonra, Orta Çağ'da üretilmiş ilk kapsamlı siyasal inceleme metni olarak kabul edilmektedir. Salisbury'li John'un temel çıkış noktası, diğer Orta Çağ düşünürlerinden farklı değildir. Ona göre, dünyevi ve ruhani iktidarın kaynağı hiç kuşkusuz Tanrı'dır.⁹¹ Ancak, yönetim işi kan dökmeyi gerektirdiğinden din adamlarının bunu bizzat gerçekleştirmeyi değersiz gördüklerini ve Prenslere yönetmek için kilisenin birer aracı olduklarını savunmuştur.⁹² Bununla birlikte, Salisbury'li John'un geleneksel *plenitudo potestatis* savının ötesinde, sistematik bir yaklaşımı olduğu ve tiranlık yaklaşımının esasen siyasal iktidarla hukuk ilişkileri, hukuk kurallarına uymayan iktidarın keyfiliği karşısında meşruluk sorunu ve bu iktidara koymanın meşruluğu gibi modern siyasal düşüncenin ana temalarına giriş yaptığı düşünülebilir.⁹³ Salisbury'li John'un düşünceleri yaşadığı dönemde ruhban sınıfından destek görmüş, 13. yüzyılda da Papalığın resmi görüşü haline gelmiştir.⁹⁴

İbn-i Rüşd

Orta Çağ'a damgasını vuran, Avrupa'nın düşünsel uyanışına katkıda bulunan Müslüman bilim adamlarından biri, Avrupa'da Averroes adıyla da tanınan İbn-i Rüşd (1126–1198)'tür. Kurtuba'da seçkin bir hukukçu ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş olan İbn-i Rüşd, kadılık görevini yerine getirirken; şeriat, kelim, tıp ve Aristo felsefesiyle ilgilenmiştir. Biri dinden diğeri de bilim ve felsefeden kaynaklanan iki doğru olamayacağını, doğruların birliği görüşünü ileri sürmüştür. Felsefi düşünme yollarının önemine vurgu yapan İbn-i Rüşd'ün görüşleri Orta Çağ Yahudi ve Latin dünyasını etkilemiştir. Özellikle, Hristiyan dünyasından hayranlar kazanmış ve bu düşünce geleneği üzerindeki etkileri bazı eserlerinin de Rönesans'ta İbraniceden Latinceye tercüme edilmesiyle Orta Çağ sonrasında da devam etmiştir. Yaşamının sonlarına doğru Endülüs'te görüşlerine karşı çıkılan, eserleri yakılan ve sürgüne gönderilen İbn-i Rüşd'ten sonra onun çizgisini İslam dünyasında devam ettiren ve dini ve felsefi akıl yürütmeyi bir araya getirmeye çalışan düşünürler uzun

⁹¹ Ayhan Yalçınkaya, "Ortaçağ ve Feodalite: Bitmeyen Tartışma ve Siyasal Düşünce", Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, İstanbul: İletişim, 2011, s. 250.

⁹² Boucher, a.g.e., s. 118.

⁹³ Yalçınkaya, "Ortaçağ ve Feodalite: Bitmeyen Tartışma ve Siyasal Düşünce", a.g.e., s. 251.

⁹⁴ Boucher, a.g.e., s. 118.

Kent, Yönetim, Din, Siyaset ve Düşünce Bağlamında Orta Çağ Avrupasına İlişkin
Genel Bir Değerlendirme

süre ortaya çıkmamıştır. Ancak 18. yüzyılda İslam dünyasında İbn-i Rüşd'ün görüşleri yeniden ilgi görmeye başlamıştır.⁹⁵

Thomas Aquinas

İtalya'nın Aquino kentinde soylu bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Thomas Aquinas (1225–1274), küçük yaşta kilisenin hizmetine girmiş, yeteneği fark edildikten sonra, manastırda kalması yerine daha iyi bir eğitim almaya yönlendirilmiştir. Napoli ve Paris üniversitelerinde felsefe ve ilahiyat alanında çalışmalar yapmıştır.⁹⁶ Thomas Aquinas, özellikle Müslüman bilim adamları yoluyla Orta Çağ Avrupası'na geçebilen Aristoteles'in düşüncesiyle, Hristiyan düşüncesinin birleşimini yapmayı hedeflemiştir. Bu birleşimi yaparken de, siyasal alanda, dünyevi ve uhrevi iktidarı uzaklaştırmaktan yana tavır almıştır.⁹⁷

Diğer Orta Çağ düşünürlerinden farklı olarak Thomas Aquinas, *On Kingship, to the King of Cyprus* adlı eseri haricinde yaşadığı dönemdeki siyasal olayları etkilemek üzere yazmamıştır.⁹⁸ Ölümünden sonra kendisine azizlik payesi verilen Aquinas'ın *Summa Theologica* eseri kilisenin ilgilendiği bütün meselelere açıklamalar getiren bir soru cevap kitabıdır ve Katolik mezhebinin temel eseri olarak kabul edilmektedir.⁹⁹ Bu kapsamlı eserin ve Thomas Aquinas'ın uluslararası ilişkiler disiplindeki önemi ise siyaset ve özellikle de adil savaş konusundaki yorumlarıdır. Adil savaşın varlığını kabul eden ve şartlarını açıklayan görüşlerinde Augustine'in öğretisini referans göstermiştir.¹⁰⁰ Aquinas, yönetenin ölçülü olması gerektiğini öngörürken yöneticiye ilahi düzenin hizmetkârı olarak görev yükler.¹⁰¹

Parisli John

Özellikle, XII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Papalığın gücünü törpülemek isteyen krallık savunucuları, Roma hukukunu referans alarak, imparatorların dünyevi üstünlüklerini kanıtlamaya çalışmaktaydılar. Bununla birlikte, krallık savunucuları Aristotelesçi yaklaşımdan da yararlanmaya

⁹⁵ Richard C. Taylor, "İbn Rushd, or Averroes", Josef W. Meri (ed.), *Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia – Volume I*, New York: Routledge, 2006, s. 365-366.

⁹⁶ Kishlansky, a.g.e., s. 359.

⁹⁷ Murat Sarıca, *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1999, s. 42.

⁹⁸ Kilcullen, a.g.e.

⁹⁹ Kishlansky, a.g.e., s. 359.

¹⁰⁰ Kishlansky, a.g.e., s. 361-363.

¹⁰¹ Williams et al., a.g.e., s. 91.

başladılar. XIV. Yüzyıla gelindiğinde, Aristotelesçi yaklaşımı, Thomas Aquinas'tan başka İbn-i Rüşd aracılığıyla öğrenerek, teolojik kanıtlarla harmanlayıp kullanan o dönemin en önemli krallık savunucusu kuşkusuz Parisli John (1255–1306)'dur. *De potestate regia et papali* (Krallık ve Papalık İktidarı Üzerine) adlı ünlü yapıtında John, kuramını, siyasal toplumun doğallığı varsayımı üzerine oturtmaktadır. Ona göre, doğal toplumsallaşmanın zorunlu bir sonucu olan devlet, Papalık'tan bağımsızdır. John aynı zamanda doğal hukuk gereği bu dünyada insanlığın birçok ayrı devlet içinde örgütlendiğini, hiçbir siyasal iktidarın diğerinden üstün olmadığını altını çizmektedir. Birçok krallığa bölünmüş dünyevi iktidarın karşısında ise evrensel olan uhrevi iktidar bulunmaktadır. Fakat bu durum, devletin Kilisenin egemenliği altında olduğu anlamına gelmez. Çünkü her iktidarın yetki alanları ayrıdır.¹⁰² Diğer bir ifade ile John, kralın ve papanın otoriteleri arasında ayırım yapmış, her ikisinin de yetkilerinin kaynağının Tanrı olduğunu ve papanın dini alandaki üstünlüğüne karşılık kralın dünyevi alanda daha üstün olduğunu ve yetkilerinin kaynağının papa olmadığını ileri sürmüştür.¹⁰³

Padualı Marsilius

İtalya'da burjuva kökenli bir ailede dünyaya gelen Padualı Marsilius (1275–1342), kapsamlı bir öğrenim görmüş, İbn-i Rüşd'çü Aristoteles çizgisini benimsemiştir. *Defensor Pacis* (Barış Savunucusu) adlı yapıtını 1324'te kaleme almıştır. Ona göre, bir devletin huzur ortamını bozan en önemli neden Papalık savıdır. Marsilius, papanın siyasal iktidarlar üzerinde hak iddia etmesinin, insanlık için çok büyük bir sorun oluşturduğunu vurgular ve plenitudo potestatis ilkesine karşı mücadeleye girişir. Marsilius, döneminin çok ilerisinde bir görüşü savunarak yasama erkinin halka ait olduğunu açıklar. Buna karşın, kralın seçimle işbaşına geldiği ve yasalara göre yönettiği bir monarşik krallığı ideal yönetim biçimi olarak benimsemektedir.¹⁰⁴ Toplumların insanların korunma ihtiyacına cevap olarak ortaya çıktıklarını, toplum geliştikçe zaman içinde dini ihtiyaçlar da dâhil olmak üzere insanların güvenliğinin sağlanmasından sosyal ihtiyaçların karşılanmasına bir koruyucunun gözetiminde adaletin sağlanması ve kurumların oluşmasının gerçekleştiğini söylemektedir. İbn-i Rüşd'ün seküler

¹⁰² Mehmet Ali Ağaoğulları, “Dünyevi İktidara Doğru”, Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İstanbul: İletişim, 2011, s. 268-269.

¹⁰³ Boucher, a.g.e., s. 118.

¹⁰⁴ Ağaoğulları, a.g.e., s. 280-285.

yaklaşımına yakın bu görüşler Orta Çağ'ın dine dayalı yönetim anlayışına da karşıttır.¹⁰⁵

İbn-i Haldun

Tunus'ta dünyaya gelen İbn-i Haldun'un (1332-1406) *Mukaddime* isimli eseri Orta Çağ İslam dünyasında yazılmış en önemli eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bazı modern dönem akademisyenlerine göre bilimsel tarih yazımının ve sosyolojinin kurucusu olarak görülen İbn-i Haldun uygarlık tarihini siyasal, sosyal, ekonomik, dini ve coğrafi etkenler çerçevesinde incelemiştir.¹⁰⁶ İbn-i Haldun'un görüşleri İslam dünyasında Farabi ve İbn-i Sina'nın öncüleri olduğu Aristocu yaklaşımdan kopuşu simgeler ve Rönesans'la başlayan yeni düşünce geleneğinin öncüsüdür.¹⁰⁷

İslam dünyası, belirli günlerin her yıl değişen zamana tekabül ettiği Hicri takvimi yani ayın hareketlerine dayalı takvimi kullanmaktadır. Türkçe'ye Arapça'dan geçen bir sözcük olan *tarihin* etimolojik kökenine ilişkin farklı görüşler bulunsa da *tarih* kelimesinin kökeni Ay ile ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla Müslümanların tarih anlayışında bir görecelik ve döngüsellik ön plandadır. İbn-i Haldun'un devletlerin kuruluş ve çöküşlerine ilişkin döngüsel tarih anlayışı da nedenler üzerinde durur, kronolojik akışa önem vermez.¹⁰⁸ Üslubunun geleneksel tarih yazımıyla bu benzerliği bulunmakla beraber ayrıldığı nokta kendisinin siyasal ve toplumsal olayların altındaki genel geçer yasaları araştırması ve tarihin bu yasalara dayanılarak yazılması gerektiğini düşünmesidir.¹⁰⁹

İbn-i Haldun kan bağı, din kardeşliği veya başka biçimlerde dayanışma içindeki sosyal grupların (asabiye) buldukları toplumda yönetimi ele geçirecekleri, devlet kuracakları ve zaman içinde bu devletin gerileyip yerini yenisinin alacağı görüşünü savunmaktadır. Bu fikirlerinin kendi hayat tecrübesi ile yakından ilgisi vardır. Tunus'ta öğretmenlik ve devlet görevliliği yapan İbn Haldun buradaki siyasal çekişmeleri gözlemlemiştir. Çıktığı ve *Mukaddime* ile *Kitâbü'l-İber*'in ilk taslaklarını yazdığı yolculuğun ardından Memluk

¹⁰⁵ Boucher, a.g.e., s.119-120.

¹⁰⁶ Warren C. Schultz, "İbn Khaldun", Josef W. Meri (ed.), *Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia – Volume I*, New York: Routledge, 2006, s. 359.

¹⁰⁷ Mustafa Yıldız, "İbn-i Haldun'un Tarihselci Devlet Kuramı", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 10, Güz, 2010, s. 26.

¹⁰⁸ Yıldız, a.g.e., s. 33.

¹⁰⁹ Yıldız, a.g.e., s. 35.

hâkimiyetindeki Kahire'ye yerleşmiş, eğitimlik ve devlet görevliliğine burada devam etmiş ve kadılık yapmıştır. Timur'un Şam'ı işgali sırasında Memluk ordusuyla beraber bulunmuş ve daha sonra şehri ele geçiren Timur'la bizzat görüşmüş, sonrasında ise tekrar Maliki mezhebi kadılığı görevini yürütmek üzere Kahire'ye dönmüştür.¹¹⁰

Endülüs'teki İslam idaresinin çöküşünü görmesi ve ailesini veba salgınında kaybetmesi karamsar bir ruh halinin eserlerine yansımına neden olmuştur.¹¹¹ Eserlerinde yaşadığı dönemde İslam dünyasının içinde bulunduğu çatışmaların ve bölünmüşlüğün nedenlerini tarihsel perspektiften açıklamaya çalışmıştır.¹¹² Eserlerindeki umutsuz havanın takipçisi olmamasına neden olduğu, zaman ve mekân açısından süreklilik arz eden bir ilerlemeye önem vermeyen görüşleri gelişen Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışıyla örtüşmediği için Osmanlıların İbn-i Haldun'a uzun süre değer vermedikleri düşünülmektedir.¹¹³

Sonuç

Siyasal açıdan Orta Çağ'da Batı Avrupa'nın yönetim anlayışı Eski Yunan felsefesinin, Roma İmparatorluğu'nun ve Hıristiyanlığın öğretilerinin bir karışımıdır. Platon ve Aristo'nun görüşleriyle Roma'nın hukuki ve siyasal sisteminden etkilenmiştir.¹¹⁴ Avrupa'da hem Papalık hem de monarşiler iktidarlarının kaynağını dinden alıyorlardı. Orta Çağ'da tartışma konusu olan otoritenin dinsel olup olmasının siyasete uygunluğu değildi. Halkın itaatini sağlamanın yolu dinsel otoriteye sahip olmaktan geçiyordu. Bu yüzden siyasal iktidar, ancak dinsel iktidar aracılığıyla sağlanabildiği için, siyasal güce sahip olmak isteyen papalar ve monarklar bunun anahtarı olan dinsel otoriteyi ele geçirmek için çatışıyorlardı. Monarşiler kendilerini yeryüzünde doğrudan Tanrı'nın temsilcisi olarak görürlerken Papalık temsilci olarak kendini görüyor ve monarklara kutsama yoluyla siyasal iktidarı kendisinin vermesi gerektiğini ileri sürüyordu. Bu çatışma ise Orta Çağ'da feodalitenin güçlenmesine ve iktidar tekeli olamayan iki kesimin de birbirine tam anlamıyla üstün gelememesine neden olmuştur.¹¹⁵

¹¹⁰ Schultz, a.g.e., s. 359.

¹¹¹ Yıldız, a.g.e., s. 28.

¹¹² Yıldız, a.g.e., s. 27.

¹¹³ Yıldız, a.g.e., s. 53.

¹¹⁴ Ağaogulları ve Köker, a.g.e., s. 94.

¹¹⁵ Özek, a.g.e., s. 38-39.

Kent, Yönetim, Din, Siyaset ve Düşünce Bağlamında Orta Çağ Avrupasına İlişkin
Genel Bir Değerlendirme

Bu noktada, Orta Çağ Avrupası'nı anlama noktasında gözden kaçırılmaması gereken önemli bir konu da feodalitedir. Gerek Avrupa'da bu sistemi gündeme getiren kaotik gelişmeler, gerekse sistemin kendi içinde beliren yeni sorunlar bu dönemdeki ilişkilerin biçimlenmesinde önemli olmuştur. Bir açıdan baktığımızda belirtmelidir ki; bu feodal birimlerin bugünkü anlamda uluslararası ilişkiler bağlamında değerlendirilmesi olanaksızdır. Nitekim feodalitede toprak kimseye ait değildi, senyör toprağı kral adına yönetmekteydi. Bu bağlamda feodal birimler bağımsız birer devlet olarak nitelendirilemezler. Aynı şekilde, siyasal yapı açısından Orta Çağ'da ne eski Yunan'daki anlamıyla bir şehir devletinden ne de modern devlet benzeri bir yapılanmadan söz edilebilir. Dolayısıyla kendinden önceki ve sonraki dönemlerdekiyle karşılaştırabilecek siyaset anlayışına da sahip değildir. Bu dönemde dini, toplumsal ve siyasal yapılar ve düşünceler iç içe geçmişti. Orta Çağ'da Batı Avrupa'da amaç, ortak bir Hıristiyanlık ideali çerçevesinde 'iyi yaşam'a ulaşmaktı.¹¹⁶ Orta Çağ'ın din temelli, kaynağını ilahi güçten alan siyaset anlayışı Batı Avrupa'da olduğu gibi Bizans ve İslam ülkeleri için de belirleyiciydi. Üç medeniyetin birbirleriyle olan siyasal ilişkileri ve savaşları da yine din eksenli olarak gerçekleşmiştir.

Diğer taraftan, Orta Çağ'ı günümüzde uluslararası ilişkiler açısından değerlendirdiğimizde, 20. yüzyılın sonlarından itibaren modern ulus devletinin kendisine yönelen beklentiler ve güç çekişmeleri nedeniyle yaşadığı tutarsızlıklar ve çözümlerin, bize Orta Çağ'ın karmaşık feodal düzeninde çeşitli düzeyde dini ve/ya dünyevi otoriteye sahip iktidar sahipleri arasındaki çekişmeleri anımsattığını görüyoruz.¹¹⁷ Savaş, siyaset ve din ilişkisi açısından baktığımızda, uluslararası ilişkiler terminolojisinde ne Haçlı Seferleri ne de medeniyetler arası çatışma teması unutulmuşlardır. Teorik olarak ise adil savaş doktrininden İbn-i Haldun'un çözümlerine Orta Çağ'ın düşünsel zenginliği, günümüzdeki sorunları anlamak ve uluslararası ilişkilerdeki gelişmeleri açıklayabilmek açısından bu alanda çalışanlara yol göstermektedir. Dolayısıyla, bir yanıyla geçmişi ve durağanlığı simgeleyen Orta Çağ, diğer yanıyla günümüzde uluslararası ilişkiler alanında yaşanan pek çok gelişme, sorun ve çözüm önerisinden izler taşımaktadır.

¹¹⁶ Ağaoğulları ve Köker, a.g.e., s. 95.

¹¹⁷ James G. March ve Johan P. Olsen, "The Institutional Dynamics of International Political Orders", *International Organization*, Vol. 52, No. 4, Autumn 1998, s. 946.

KAYNAKÇA

Encyclopedia Britannica , “patristic literature”, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/446723/patristic-literature>, Erişim: 21.01.2014.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, “Dünyevi İktidara Doğru”, Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler, İstanbul: İletişim, 2011.

Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2004.

Alatlı, Alev (der.), *Batiya Yön Veren Metinler: Kökler/Orta Çağlar*, Cilt:1, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı, Kapadokya Meslek Yüksekokulu, 2010.

Baştav, Şerif, “Bizans ve Haçlı Seferleri”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, 23-25 Haziran 1997, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

Benevolo, Leonardo, *Avrupa Tarihinde Kentler*, İstanbul: Literatür, 2006.

Bloch, Marc, *Feudal Society, Volume 1: The Growth of Ties of Dependence*, London: Routledge, 1965.

Boucher, David, *Political Theories of International Relations: From Thucydides to the Present*, New York: Oxford University Press, 1998.

Brown, Chris, “International Relations as Political Theory”, Tim Dunne et al., (eds.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, New York: Oxford University Press, 2007.

Cañizares-Esguerra, Jorge, “Iberian Science in the Renaissance: Ignored How Much Longer?”, *Perspectives on Science*, Vol.12, No. 1, 2004, s.86-124.

Dougherty, James E. ve Robert L. Pfaltzgraff, Jr., *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, New York: Harper and Row, 1981.

Fischer, Markus, “Feudal Europe, 800-1300: Communal Discourse and Conflictual Practices”, *International Organization*, Vol. 46, No. 2, Spring, 1992, s. 427-466.

Fontana, Josep, *Çarpıtılmış Geçmişe Ayna: Avrupa’nın Yeniden Yorumlanması*, İstanbul: Literatür, 2003.

Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta, 2012.

Gül, Muammer, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2010.

Hanne, Eric, “Abbasids”, Josef W. Meri (ed.), *Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia – Volume I*, New York: Routledge, 2006.

Kent, Yönetim, Din, Siyaset ve Düşünce Bağlamında Orta Çağ Avrupasına İlişkin
Genel Bir Değerlendirme

Kishlansky, Mark A., *Batı'nın Kaynakları: Batı Medeniyeti Okumaları - Cilt I*, İstanbul: Açılım Kitap, 2009.

Kilcullen, John, "Medieval Political Philosophy", Edward N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2010 Edition), <http://plato.stanford.edu/archives/fall2010/entries/medieval-political/>.

Knutsen, Torbjorn L., *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, İstanbul: Açılım Kitap, 2006.

Latham, Andrew A., "Theorizing the Crusades: Identity, Institutions, and Religious War in Medieval Latin Christendom", *International Studies Quarterly*, Vol. 55, 2011, s. 223–243.

Lilie, Ralph-Johannes, "The Crusaders between Orient and Occident Success and Failure", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, 23-25 Haziran 1997, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

Loriaux, Michael, "The Realists and Saint Augustine: Skepticism, Psychology, and Moral Action in International Relations Thought", *International Studies Quarterly*, Vol. 36, No. 4, Dec., 1992, s. 401-420.

March, James G. ve Johan P. Olsen, "The Institutional Dynamics of International Political Orders", *International Organization*, Vol. 52, No. 4, Autumn 1998, s. 943–969.

Morris, Rosemary, "Northern Europe Invades the Mediterranean: 900-1200", George Holmes (ed.), *The Oxford Illustrated History of Medieval Europe*, New York: Oxford University Press, 1988.

Mumford, Lewis, *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, İstanbul: Ayrıntı, 2007.

Opello, Walter C., Jr. ve Stephen J. Rosow, *The Nation-State and Global Order: A Historical Introduction to Contemporary Politics*, Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 1999.

Özek, Çetin, *Devlet ve Din*, İstanbul: Ada Yayınları, 1982.

Percy, Sarah, *Mercenaries: The History of a Norm in International Relations*, New York: Oxford University Press, 2007.

Phillips, Robert L., "The Ethics of Humanitarian Intervention", *Humanitarian Intervention: Just War vs. Pacifism*, Robert L. Phillips ve Duane L. Cady, Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1996.

Pirenne, Henri, *Ortaçağ Kentleri- Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, İstanbul: İletişim, 2012.

Pustu, Yusuf, “Küreselleşme Sürecinde Kent: Antik Siteden Dünya Kentine”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 60, 2006, s. 129-151.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000.

Sarıca, Murat, *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1999.

Sassen, Saskia, *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages*, Princeton: Princeton University Press, 2006.

Schultz, Warren C., “İbn Khaldun”, Josef W. Meri (ed.), *Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia – Volume I*, New York: Routledge, 2006.

Smith, Julia M. H., *Europe after Rome: A New Cultural History 500–1000*, New York: Oxford University Press, 2005.

Taylor, Richard C., “İbn Rushd, or Averroes”, Josef W. Meri (ed.), *Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia – Volume I*, New York: Routledge, 2006.

Teschke, Benno, “Geopolitical Relations in the European Middle Ages: History and Theory”, *International Organization*, Vol. 52, No. 2, Spring, 1998, s. 325-358.

Thomas, Scott M., “Taking Religious and Cultural Pluralism Seriously: The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Society”, *Millennium - Journal of International Studies*, Vol. 29, No. 3, 2000, s. 815-841.

Türe, Fatih, “İnsan Hakları Liberalizmin Tekelinde mi?”, *Sivil Toplum*, Yıl 4, Sayı 13-14, Ocak-Haziran 2006.

Viotti, Paul R. ve Mark V. Kauppi, *International Relations and World Politics: Security, Economy, Identity*, Prentice Hall, 2001.

Williams, Howard et al., *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.

Woodruff, William, *Modern Dünya Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2002.

Yalçinkaya, Ayhan, “İlahi Siyaset”, Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, İstanbul: İletişim, 2011.

Yalçinkaya, Ayhan, “Ortaçağ ve Feodalite: Bitmeyen Tartışma ve Siyasal Düşünce”, Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, İstanbul: İletişim, 2011.

Kent, Yönetim, Din, Siyaset ve Düşünce Bağlamında Orta Çağ Avrupasına İlişkin
Genel Bir Değerlendirme

Yıldız, Mustafa, “İbn-i Haldun’un Tarihselci Devlet Kuramı”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 10, Güz, 2010, s. 25-55.

Yurdusev, A. Nuri, “Uluslararası İlişkiler’ Öncesi”, İhsan D. Dağı, et al. (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul: İletişim, 2006.